

Psycholinguistic Peculiarities of Phraseological Units Listening Development by Older Pre-school Age Children

Психолінгвістичні особливості розвитку аудіювання фразеологізмів у дітей старшого дошкільного віку

Inna Mysan

Ph.D. in Pedagogy,
Assistant Professor

Інна Мисан

кандидат педагогічних наук,
доцент

E-mail: mysan.iv79@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9416-4484

*Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii
Skovoroda State Pedagogical
University, Ukraine*

✉ 30 Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv Reg., 08401

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний
університет імені Григорія
Сковороди», Україна*

✉ вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., 08401

Original manuscript received September 26, 2017

Revised manuscript accepted February 27, 2018

ABSTRACT

The article is devoted to the psycholinguistic peculiarities description of understanding phraseological units by older pre-school age children, who speak Ukrainian. The results were received experimentally on the base of children's speech observation. Finding out of perception peculiarities and phraseme understanding of pre-school children age was done with the usage of author's research methodology of children's states and development level to understand phraseological units. The aim of this methodology lies in finding out how pre-school children can understand the figurative meaning

of phraseological units. According to this methodology children are asked to tell how they understand given to them phraseological units. If they have difficulties in meaning explication then they are proposed to choose some variants of phraseological units interpretations, among which the first one is correct (figurative meaning), and the second one is a direct meaning, but the third is a random associative meaning. Psychological analysis of children's answers with the usage of different empirical methods like children's speech observation, semantic analysis of children's expressions, content-analysis, testing, children's poll, method on valuation understanding on phraseological units figurative meaning, these all let us find out four development levels in listening and understanding of phraseological units by children of older pre-school age and they are – sufficient level, middle level, not sufficient and potential levels. To the sufficient level of understanding of phraseological units in listening we refer children, who are able to prove the understanding of figurative meaning not by explaining their meaning but while choosing the meaning variant among which there were those, that had direct meaning of a component of the phraseological unit. To the middle level of listening understanding of the phraseological units of children, we refer those children, who mostly understood denotative meaning of component-words, which make phraseological units but did not explain the figurative meaning of phraseological units. Nevertheless, they show ability to find out phraseological meaning from the number of given meaning variants. To the not sufficient level of phraseological units listening understanding we refer children's elementary attitude to them and their ability to explain some direct meanings of phraseological units' component-words. While understanding phraseological units, most children had accidental associations, far from figurative meaning. Children with its potential development formed a separate listening group. They could not understand phraseological units at all and with each verbal attempt kept silence. We could not identify children, who had high level of listening in understanding of phraseological units. The article describes in details psycholinguistic peculiarities of development in listening understanding by children of older pre-school age.

Key words: *psycholinguistic peculiarities of phraseological units listening, speech study, perceptual and semantic development, phraseological units, speech feeling, perception, understanding.*

Вступ

Фразеологізми є самобутнім явищем як з огляду на семантику, так і структурно-змістову варіантність та функціонування. Будучи знаками національної культури, вони мають велике значення для комунікації, виконуючи в ній роль своєрідних, унікальних за

своїм конотативним значенням, мовних засобів. У мовленні людей фразеологізми набувають статусу «психолінгвістичних одиниць» (Леонтьев, 2003), оскільки в процесі вживання їх у висловлюваннях вони зазнають «редукції» і «трансформації» (Степанова, 2012), перетворюються відтак в індивідуальні мовні засоби сприймання і породження мовлення, які не збігаються з канонічною формою фразеологічних одиниць (далі – ФО), мовним стандартом. У зв'язку з цим психолінгвістичні особливості функціонування фразем у мовленні, зокрема проблеми розуміння і вживання їх у висловлюваннях одномовних дітей, з особливою науковою мотивацією привертають увагу багатьох дослідників. Серед них необхідно зазначити таких самобутніх дослідників дитячого фразеологічного мовлення, як: О.М. Гвоздев (1961), М.Б. Єлісеєва (2000), В.К. Харченко (1987), С.Н. Цейтлін (2000).

Чутливість до емоційного забарвлення мовлення детально описана О.М. Гвоздевим. Він неодноразово наголошував на здатності дитини виражати емоції в мовленні, користуючись засобами емоційної виразності на кшталт різноманітних пестливих слів, інтонацій голосу тощо (Гвоздев, 1961).

Останнім часом проблематика психолінгвістики дитячої фразеології значно актуалізувалася як у вітчизняній, так і зарубіжній психології і психолінгвістиці розвитку через підвищений інтерес учених до питань дитячої субкультури, вікових особливостей аудіювання, дитячої дискурсивної здатності, образності висловлювань дітей, розуміння ними мовних значень, формування й формулювання смислів та ін.

Новітні психолінгвістичні дослідження фразеології дитячого мовлення, що здійснювалися останнім часом в межах різних національних мов засвідчують, що діти – носії тієї чи тієї рідної мови – здатні адекватно сприймати і виражати у висловах емоційність та оцінку, які є важливими складовими структури фразеологічного значення. Зокрема діти старшого дошкільного віку спроможні надавати оцінку всьому, що їх оточує, виражаючи її за допомогою емоційних засобів мови; у них динамічно починає актуалізуватися оцінна і пояснювальна функції слова (Белобрыкіна, 1998; Харченко, 1987). У цьому віці удосконалюються параметри експресивних ознак, диференційованості і узагальнення експресії. У механізмах розвитку розпізнавання і розуміння емоцій

істотну роль відіграють вербальні функції (Витт, 1985); діти розуміють слова та стійкі словосполучення, що виражають емоції, спроможні розпізнати емоційні стани, експліковані засобами слів і висловлювань (Калмикова, 2011). Лаварато і Качіарі, досліджуючи процеси розвитку, які призводять від буквальної інтерпретації ідіоматичного вираження до здатності розуміти та використовувати їх дітьми у переносному значенні, вони представили модель розвитку образної компетенції, згідно з якою придбання ідіом відбувається як частина загального процесу розвитку мови (Levorato & Cacciari, 1995). К. Кейн, А. Тоуз і Р. Найт, вивчаючи навички семантичної й контекстної обробки, для розуміння 7–10-річними дітьми ідіом, внесли уточнення в глобальну модель розвитку образної компетентності (Levorato & Cacciari, 1995), довели, що найменші діти з означеної вибірки здатні здійснювати семантичний аналіз, щоб зрозуміти фразеологічне значення прозорих ідіом, відчувати смисл у контексті. Ці діти опрацьовують мову як на рівні фрази, так і на рівні дискурсу, встановлюючи образний смисл (Cain, Towse & Knight, 2009). Н. Єлісеєва, Е. Гутс і А. Марін, досліджуючи розуміння ідіоматичних виразів російськомовними дітьми у віці від 4 до 11 років зі звичайним розвитком, онтогенез яких доконується в нормі, і дітей з більш розвинутою мовною компетентністю. У своїй розвідці вони визначили особливості розуміння ідіоматичних виразів у дошкільному дитинстві, а також прослідкували динаміку розвитку цієї когнітивної здатності протягом дитинства (Eliseeva, Guts & Marin, 2017). Б. Ейден, М. Барін і О. Ягіз проаналізували розуміння ідіом турецькими реципієнтами та довели, що учасники експерименту з лівопівкульними афазичними розладами трактують ідіоми буквально порівняно з учасниками з правопівкульними розладами; виявили істотну відмінність у розумінні непрозорих ідіом: учасники з лівопівкульним пошкодженням мозку виконують завдання на розуміння гірше порівняно з реципієнтами з правопівкульними афазичними розладами; зазначеними, що не існує значущої різниці в показниках прозорості розуміння ідіом між учасниками ліво- і правопівкульними афазичними враженнями мозку, що дозволяє припустити врятування механізму розуміння буквального сприймання при пошкодженні фігуративної системи обробки при лівопівкульних афазіях (Aydin, Barin & Yagiz, 2017).

Щодо обсервації мовлення україномовних дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) з метою виявлення психолінгвістичних особливостей аудіювання фразеологізмів, то такі дослідження до цього часу не здійснювалися. Отже, реалізація нами означеної мети щодо сприймання і розуміння ФО буде сприяти не тільки вирішенню суто дослідницьких наукових психолінгвістичних завдань, а головне – сприяти розв’язанню прагматичних освітніх проблем: створенню психолінгводидактичних технологій збагачення мовлення дітей фразеологізмами з урахуванням сформованих у них фразеологічних компетентностей, а – в перспективі забезпеченню онтогенезу їхнього імпресивного і експресивного мовлення, оскільки фразеологічні одиниці є одним із «цілющих» (Вашенко, 1989), невичерпних джерел семантичного розвитку. Особливо це є актуальним стосовно дітей старшого дошкільного віку, оскільки в цьому віці вони вперше починають осмислювати переносні значення слів, оволодівають процесом зміни смислів, навчатися висловлювати думки і почуття у спосіб дуже влучний, вдалий, виразний, глибоко осмислений, мудрий, притаманний саме засобом фразеологізмів.

Отже, *мета статті* полягає в описі результатів студіювання дитячого мовлення, спрямованого на виявлення психолінгвістичних особливостей сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку фразеологізмів.

Методи та методики дослідження

У дослідженні використовували *теоретичні методи* (міждисциплінарний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми, узагальнення результатів аналізу, висновування) та *емпіричні методи* (спостереження над мовленням дітей, семантичний аналіз аудіозаписів висловлювань дітей, контент-аналіз, тестування, опитування дітей, метод «оцінки розуміння переносного значення приказок і метафор» (запропонований Л.С. Виготським), який адаптовано до вивчення здатностей дітей розуміти фразеологізми. Ми його назвали *метод оцінки розуміння переносного значення фразем*).

Використовувалася *авторська методика* дослідження стану та рівнів розвитку розуміння дітьми фразеологічних одиниць (Мисан, 2015, 2017). Дошкільникам були запропоновані для сприйняття по 2–3 фразеологізма, значення яких вони мали

пояснити (опитування проводилося індивідуально). У випадку, коли діти були не здатні тлумачити фразеологізми, або відповідали, покликаючись на випадкові асоціації зі словами-компонентами фразеологізму, то, для з'ясування причин цих труднощів, ми використовували тестування – інший варіант виявлення стану розвитку розуміння переносного значення ФО. Він передбачав: а) подання дітям варіантів тлумачень у вигляді двох-трьох готових пояснень значення ФО, з яких вони мали вибрати тлумачення саме з переносним значенням; б) що запропоновані варіанти трактування ФО стосувалися або лексичного (прямого) значення слів-компонентів фразеологізмів, або метафоричного (переносного) значення фразеологізмів, або були пов'язані з випадковими асоціаціями. У варіантах тлумачень фіксувалося найважливіше, що має бути виокремлено зі змісту фразеологізма. Тому рівень точності й глибини розкриття дітьми суті ФО оцінювався залежно від того, наскільки важливі ознаки фрази їм вдалося виділити, зрозуміти і відмітити. У процесі аналізу відповідей дошкільників зверталася увага на їхню семантику: чи було вказано на істотні ознаки змісту фразеологізмів, тобто, чи повністю пояснене їх фразеологічне (переносне, конотативне) значення; чи не було розпливчастості й неточності тлумачень. Крім того, з'ясовувалася наявність прямого (денотативного, номінативного) трактування значення слів, що входять до фразеологізмів. Враховувалося, що діти в міру своїх можливостей по-різному вербалізують своє розуміння запропонованих їм виразів. У випадку, коли вони мовчать, нічого не пояснюють, або відповідають, посилаючись лише на випадкові асоціації слів-компонентів фразеологізму, то, для з'ясування причин цих труднощів, використовується метод оцінки розуміння переносного значення ФО, за допомогою якого встановлюється, чи доступний дитині старшого віку для осмислення і розуміння абстрактний (переносний) смисл ФО, чи вона схильна розуміти їх, керуючись лише образним мисленням, що оперує предметами з їх фактичними наочними зв'язками. За кількісними і якісними даними, встановленими в процесі психолінгвістичного експерименту, виявляються рівні розвиненості аудіювання фразеологізмів у дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження

В експерименті взяло участь 142 дитини, які відвідують заклад дошкільної освіти. *Завдання* психолінгвістичного експерименту щодо виявлення здатностей дітей розуміти значення фразеологізмів передбачали обґрунтування таких проблем: 1. З'ясувати: зміст яких ФО діти здатні осмислити, а які фраземи становлять для них труднощі в розумінні. 2. Виявити, як саме старші дошкільники розуміють фразеологічне (переносне) значення, тобто психолінгвістичні особливості розуміння дітей у віці 5 років.

У процесі експериментальної роботи дітям були запропоновані для тлумачення кілька фразеологізмів, зокрема: **«Як кішка з собакою»**, **«Золоті руки»**, **«Кривити душею»**, **«Язык без кісток»**. Результати здійсненого психолінгвістичного аналізу виконання дітьми завдань за вище представленою методикою виявлення стану та рівні розвитку здатності розуміти фразеологічне значення виявилися такими:

Частково правильними відповідями, що розкривали розуміння фразеологічного значення ідіом, вважали такі, у яких:

а) через пояснення причин давалося адекватне трактування фразеологізму*, яке засвоює смисловою спрямованістю було наближене до канонічного тлумачення, наприклад: **«Як кішка з собакою»** – *«Бо вони щось не можуть поділити»* (Саша Ц.), *«Це погані стосунки, бо собака за котом ганяється»* (Михайлик З.); **«Золоті руки»** – *«У мами, бо вона вкусно готує»* (Альбіна С.), *«Я знаю, хто це. Мама, бабушка, папа, дедушка. Папа, дедушка можуть машини виробляти, а мама смачно готує»* (Катя А.), *«У мами руки золоті»* (Антон П.), *«Майстри»* (Каміла Г.), *«Хто багато працює»* (Вадим С.);

б) за допомогою характеристики дій людини розкривається зміст фразеологізму, наприклад: **«Кривити душею»** – *«Це робить людина, яка обманює»* (Вікторія І.).

Характерною особливістю висловлювань дітей, що засвідчували конкретизовано правильне розуміння фразеологічного значення, було розкриття змісту фразеологізму за допомогою прикладів, які стосуються одного із безпосередніх проявів поведінки людей, що були основою для утворення узагальненого переносного

* Висловлювання дітей подаються в автентичній формі: із збереженням синтаксичних, граматичних, орфоепічних та інтонаційних особливостей їхнього мовлення.

значення певного фразеологізму. Наприклад: «**Давати березовій каші**» – «Ламати гілочку від берези і бити», «Березовою різочкою бити» (Андрій М. і Настя П.); «**Дати спокій**» – «Не кричати, якщо мама буде відпочивати», «Єслі мама говорить по телефону треба мовчки сидіти тихенько» (Альона Д.), «Треба дати взрослим спокій, коли вони хочуть відпочити, то не потрібно їх перебивати» (Андрій В., Андрій М.); «**Язык без кісток**» – «Коли я бачив мультик, то йожик сказав не те що треба, то йому сказали, що в нього язык без кісток» (Назар М.); «**Ні роду, ні племені**» – «Це ти без дедушки, без мами, без жінки, без дітей, без тата, без сестрички, без братіка» (Тимофій С.).

До частково правильних відповідей віднесено також такі, в яких зміст фразеологізму, наприклад: а) тавтологічно розкривався через характеристику конкретних осіб або їх дій «**Майстер на всі руки**» – «Єслі дівчинка, майстра на всі руки» (Діма К.); «**Знати на зубок**» – «Букви розкласти і знати на зубок» (Каріна Д.); б) доречно пов'язувався з життєдіяльністю дітей «**З курями лягати спати**» – «Рано діткам лягати спати» (Іра П.); в) за допомогою інтерпретування маловживаних і застарілих слів або синонімічної заміни на слова, знайомі дітям (напр.: «**Теревені розводити**» – «Ляпати язиками» (Яна К.), «Дуже довго балакати» (Міша З.), «Говорити багато» (Софія Ш.), «Говорити ні про що» (Рома К.)).

Дані про розуміння дітьми прямого й переносного значення фразеологізмів містяться в таблиці 1.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого та переносного значення фразеологізмів (у %)

Рівні розуміння	Розуміння дітьми прямого значення слів-компонентів фразеологізмів через їх пояснення		Встановлення розуміння дітьми старшого дошкільного віку переносного значення фразеологізму через його пояснення						Зовсім не пояснюють, мовчать	
			Пояснюють правильно		Пояснюють частково		Пояснюють неправильно			
К-ть дітей	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
142	130	91,5	–	–	20	14	110	77,5	12	8,5

Сприймання дітьми переносного значення почутого фразеологізму, які утруднювалися пояснювати його смисл, відбувалося швидше і без особливих труднощів, коли їм пропонувалися готові варіанти тлумачення, що знімали проблему самостійного мовного оформлення й експлікації думки при поясненні переносного значення фразеологізму, полегшуючи в такий спосіб виконання ними завдання.

Дітям пропонувалося для вибору кілька варіантів тлумачень фразеологізмів, серед яких – перше було правильним (переносне значення), друге – у прямому значенні, а третє – з випадковим асоціативним значенням. Наприклад: до фразеологізма «*Золоті руки*» – правильним є таке пояснення: ідеться про того, хто вміє все робити (синонім: *майстер на всі руки*), а фактологічним: *руки в золотій фарбі*.

У такий спосіб ми установлювали: 1) чи утруднюються діти в розумінні фразеологічного значення, чи навпаки розуміють його, але мають певні проблеми тільки у вербалізації своїх міркувань; 2) якщо у дитини немає чіткого розуміння іносказання, бо вона взагалі мислить конкретно, то частіше буде підбирати із наданих їй зразків будь-яке розпливчате пояснення або пояснення з конкретно-наочним розумінням (Таблиця 2).

Таблиця 2. Розуміння дітьми старшого дошкільного віку фразеологізмів через вибір їх із числа поданих варіантів (у %)

Розуміння дітьми старшого дошкільного віку значень фразеологізмів через вибір їх із числа поданих варіантів								
Рівні розуміння	Переносне значення		Пряме значення		Випадковий асоціативний варіант значень		Зовсім не пояснюють, мовчать	
	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
142	29	20,4	42	29,6	60	42,3	11	7,7

Ці дані засвідчили наявність у дітей здатності інтуїтивно (на рівні чуття мови, осмислення, а не усвідомлення) відчувати загальний смисл фразеологізмів. У такий спосіб виявлялося приховане розуміння дітьми переносного значення фразеологізму, яке вони не в змозі пояснити через труднощі й неспроможність

експлікувати його. Прикладом розуміння метафоричного значення, але затрудненням вербалізації зрозумілого є таке дитяче висловлювання: **«Яблуку ніде впасти»** – *«це коли... людина посадки собі не знайде»* (Артем К.).

Було також встановлено, що частина пред'явлених старшим дошкільникам фразеологізмів закріплена в їхній довготривалій пам'яті (пасивний словник) в неточному або звуженому значенні, наприклад: **«Кури сміються»** – *«Це коли ти грязний, замазура, некрасивий»* (Ілля Т.); **«Купатися в багатстві»** – *«Ти багатий і в тебе є машина»* (Назар П.), або у розширеному значенні, наприклад: **«Золоті руки»** – *«Людина допомагає у всьому людям, бо має розум»* (Аня К.); **«Задерти носа»** – *«Якщо щось зробив самий перший, то не треба задирати носа»* (Настя Б.).

На основі розуміння номінативного значення окремих слів у дітей виникала ілюзія розуміння усього фразеологічного вислову. Вони намагалися вивести фразеологічне значення тільки із денотативних значень слів, із яких складається фразеологізм. Отже, відбувалася заміна переносного значення фразеологізму прямим на зразок: **«Золоті руки»** – *«Золота либа може бути»* (Діана М.), **«Коси золоті»** (Маргарита П.), **«Золоте ципля»** (Богдан С.), **«Статуя золота»** (Артур Т.), **«Золота людина»** (Софія Є.), **«Це походить на мультик «Золота рибка»** (Вікторія З.), **«Я знаю, що вона наділа золоті рукавички. Це принцеса»** (Анна М.), **«Коли помити, то вони будуть золоті»**, **«Квіточка золота»** (Віка З.); **«Одного поля ягоди»** – **«Косарі на одному полі»** (Ігор Г.); **«Язик без кісток»** – **«Я бачив мультик, де хлопчик сказав зайцю – язик без кісток»** (Максим С.); **«Водою не розіллеш»** – **«Воду не розіллеш»** (Катя Д.), **«Це означає, що багато води налить і її упустити і розлити»** (Олександра К.); **«Задерти носа»** – **«Єслі хто іде по вулиці і дивиться на щось угору і задерти носа на природу»** (Альона Д.).

Відповідями, які засвідчували нерозуміння фразеологічного значення також вважалися пояснення дітей, у яких відбувалася заміна фразеологізму:

а) лексичним синонімом або синонімічним словосполученням з неточним переносним значенням, наприклад: **«Водою не розіллеш»** – **«Кріпки»** (Ілля Т.); **«Як кішка з собакою»** – **«Б'ються»** (Аня Г.), **«Вони сваряться»** (Саша Ц.), **«Не дружать»** (Діана Р.); **«Одного поля ягоди»** – **«Близнюки»** (Даша К.), **«Одинакові»**

(Стас С.). Діти були близькі до розуміння семантики фразеологізму, хоча виражали його значення неточно. При поясненні вони не спроможні перенести ці узагальнені відносини, виражені у фразеологізмі, на взаємини людей, дітей і описати їх. Тому номінували їх безпосередньо одним словом;

б) антонімічним словосполученням з неточним переносним значенням, наприклад: *«За тридев'ять земель»* – *«В групу дуже близько»* (Ростик А.), іншим фразеологізмом, антонімічним за своєю семантикою, наприклад: *«Не покладаючи рук»* – *«Цілий день на ногах»* (Катя Ш.);

в) фразеологізмом з іншого смислового ряду, наприклад: *«З дорогою душею»* – *«На сьомому небі»* (Яна Р.); *«Залити за шкуру сала»* – *«Байдики бити»* (Дарина Ш.);

г) іншим фразеологізмом, у якому наявне таке саме слово, наприклад: *«ніс»*, як і в поданому дітям фразеологізмі – *«Не задирати носа»* – *«Утерти всім носа»* (Сашко Д.). Однакові слова-компоненти виступали своєрідними семантичними опорами, що асоціативно актуалізували образ того чи того фразеологізму.

Помилковими, такими, що засвідчували нерозуміння, були й інші тлумачення змісту фразеологічного значення, які становили такі заміни канонічної форми фразеологізму, а саме: а) вільними словосполученнями, словами й реченнями з іншою семантичною наповненістю, наприклад: *«Гав ловити»* – *«Бути неслухняним, бігати, а коли мама каже, не слухатися їй»* (Настя Б.), *«Можна попитати включити телевізор і не сказати, будь ласка»* (Света Т.), *«Байдикувати»* (Андрій В.), *«Нічого не робити»* (Іра П.), *«Довго за комп'ютером сидіти, нічого не робити, не допомагати»* (Андрій М.).

Свідченням нерозуміння дітьми фразеологічного значення є й такі пояснення, у яких наявна тавтологія з порушенням смислу й структури фразеологізму на зразок: *«Тримати язик за зубами»* – *«Держу язик за зубами»* (Назар К.); *«Піджати хвіст»* – *«Піджала хвіст»* (Каміла Г.); *«Водю не розіллеш»* – *«Воду не розіллеш»* (Катя М.); *«Землі під собою не чути»* – *«Біжиш дуже і землі не чути»* (Ліза Б.).

Нерозуміння фразеологічного значення виявлялося і через помилкові відповіді дітей, пов'язані також з різними смисловими перекрученнями на основі численних випадкових асоціацій.

Наприклад: **«Золоті руки»** – *«Золота квіточка»* (Наташа Л.), *«Золота людина»* (Софія Є.); **«Мовчати як риба у воді»** – *«Це коли стісняєшся»* (Тимофій С.), *«Откривати рот»* (Ліза Б.), *«Ротик закритий»* (Юля К.), *«Бути тихеньким»* (Артем К.), *«Зла людина»* (Анна Ш.), *«Добра людина»* (Антон Г.); **«Снігу взимку не випросиш»** – *«Про Діда Мороза»* (Саша Ц.), *«Це зима іде»* (Станіслав С.), *«Людина вдіта тепло і може на лижах кататися»* (Сергій Б.), *«Жадна людина, бо взимку снігу не дає»* (Богдан П.), *«Снігова людина»* (Лера О.), *«Сніжна королева»* (Софія Є.), *«Це ... осінь»* (Міша З.), *«Сніговик»* (Альбіна С.), *«Сніг падає на землю, а коли дощ піде, то льод буде і можна кататися»* (Роман К.); **«Одного поля ягоди»** – *«Косарі на одному полі»* (Ігор Г.), *«Збирати ягоди»* (Карина К.); **«Зарубай собі на носі»** – *«Нюхати щось»* (Назар П.), *«Несподівано»* (Ніка Б.), *«Рубати дерево»* (Света Т.).

Були зафіксовані й пояснення дітьми значення фразеологізмів, що максимально віддалені від їх нормативного смислу, наприклад: **«Мовчати як риба у воді»** – *«Риба говорить, вона каже буль-буль-буль»* (Аня К.), *«Вона балакає як шаріки»* (Альбіна С.); **«Як зрім серед ясного неба»** – *«Такого не може бути»* (Яна М.), *«Не можна тіпа такого»* (Євген І.). Подібні заперечення пояснюються яскравістю образів, домінуванням у дітей наочно-чуттєвих вражень над абстрактним і логічним мисленням, нерозумінням або/і незнанням деяких явищ, процесів тощо.

Серед максимально віддалених відповідей дітей були й такі, що засвідчували повне нерозуміння значення фразеологізму. Це висловлювання, побудовані на спробах простого відгадування змісту фразеологізмів, наприклад: **«Моя хата скраю»** – *«Це ти обманюєш»* (Света Т.), *«Нікого немає»* (Яна К.); **«Лічити ворон»** – *«Погане щось сказати»* (Ніка Б.); **«Зарубати собі на носі»** – *«Справу гарну зробити»* (Настя П.); **«З дорогою душею»** – *«Від щастя»* (Саша Д.); **«Їсти за трьох»** – *«Їсти самим першим»* (Ліза О.); **«Піджати хвіст»** – *«Жати хвіст чийсь»* (Ігор Г.), *«Придавити»* (Діана М.).

Помилковим відповідям дітей була притаманна й така особливість, як намагання й спроби пояснити зміст фразеологізмів:

а) через припущення: **«Не задирати носа»** – дитина через вказівку на невизначену особу висловлювала таку версію: *«Це хто першим поїсть?»* (Ілля Т.);

б) через опору на мораль: **«Задерти носа»** – дитина пояснювала, виходячи із відомих їй соціальних норм: *«Хто перший поїв, то йому задерли носа»* (Андрій В.);

в) через ототожнення: 1) з процесом приготування чогось – **«Залити за шкуру сала»**, дитина помилково намагалася переконати: *«Мілко порізати, щоб із мілких кусочок не осталось нічого»* (Андрій М.); 2) зі знаннями будь-якої навчальної дії – **«Знати на зубок»** – *«Писати олівчиком гарно – це я так думаю»* (Андрій В.);

г) через помилкове трактування фразеологізму **«І за холодну воду не братися»** за допомогою міркування: а) що можна зробити *«Воду холодну тільки п'ють, а у теплі й купаються»* (Катерина Д.), *«Ми можемо її тільки пити»* (Женя К.), б) які наслідки можуть бути: *«Вода холодна, тому і закозїси потом»* (Вадим С.), *«Бо вода витїкає з рук»* (Антон П.);

г) через хибні доведення і визначення: **«Мовчати, як риба у воді»** – *«Це коли булькати у воді»* (Ілля К.); **«Одного поля ягоди»** – *«Це садівник»* (Сергій Б.);

д) через припущення про наслідки, що можуть виникнути, якщо робити те, про що йдеться у фразеологізмі: **«Тримати язик за зубами»** – *«Буде больно, важко»* (Данило П.), *«Якщо тримати язик за зубами, то буде больно»* (Антон Г.); окремі діти пояснювали місце, де саме тримати язик і коли треба тримати язик за зубами – *«В роті»* (Максим С.), *«Це коли там застряло і ми витягуємо язиком»* (Вікторія Т.). Лише одна дитина пояснила, що це **«Секрет»** (Богдан С.);

е) через цілком логічне і правдоподібне пояснення можливих явищ, але без розшифровки переносного значення: **«Як грім серед ясного неба»** – *«Грім закінчиться, то буде ясно небо»* (Тимофій С.), *«Якщо буде грім, то буде блискавка»* (Сашко Ц.);

е) через нелогічні за змістом і семантикою, але граматично й формально упорядковані міркування: **«Як кішка з собакою»** – *«Собакам треба ганятися за котами, бо вони живуть недружно»* (Богдан С.), *«Це означає, що собака буде ганятися за кішкою»* (Стас С.), *«Кішка любить мишку, тому собака на неї гавкає»* (Богдан П.);

ж) через надання оцінки реальним явищам і стосункам, що відображені у фразеологізмі **«Як кішка з собакою»** – *«Це погані стосунки, бо собака за котом ганяється»* (Єгор Щ.), або через

опис процесу без його називання і характеристики: «Вони між собою не дружать» (Яна М.), «Собака доганяє, а кішка втікає, а людина зупинить собаку, щоб не ганяла за кішкою» (Олексій Т.), «Вони граються даже і ходять разом» (Яна Р.);

з) шляхом синтагматичного об'єднання в мисленнєвому акті фразеологізму і його тлумачення. Як результат: фразеологізм – причина, а дитяче пояснення – наслідок (тому що): «**Піджати хвіст**» – «Хтось може наступити комусь на хвіст» (Ігор Г.), «Поганий вчинок зробити» (Карина К.); «**Яблуку ніде впасти**» (тому і) – «Держиться на гілочці» (Діана М.); окремі діти намагалися пояснити цей причинно-наслідковий зв'язок через моральні почуття, зокрема «сором» і норми моральної поведінки: «**Піджати хвіст**» (тому що) – «Вкрала і побігла без дозволу і не спитала, чи можна чи не можна» (Назар К.), «Украла іграшку і злякалася» (Вікторія І.);

к) шляхом формулювання умов, у яких міститься ствердження: «**Водою не розіллеш**» – «Якщо в руках воду держати, то вона розіллється» (Артем К.); «**Яблуку ніде впасти**» – «Єслі землі немає» (Михайло З.);

л) через вираження сумніву в правильності свого пояснення у спосіб формування запитання: «**Язык без кісток**» – «Може якась людина не говорить?» (Діана Ш.).

Таким чином, можна зробити висновок не тільки про можливість розуміння переносного смислу, а й про рівень цього розуміння й, відповідно, про сформованість операцій мовленнєво-мисленнєвого аналізу і синтезу, і нарешті, – психолінгвістичний висновок про типологічні й індивідуальні особливості розуміння фразеологічних значень.

Для з'ясування стану розвиненості здатності розуміти значення фразеологізмів зі словами-концептами дітям було також запропоновано для аудіювання й подальшого тлумачення фразеологізми зі словами-концептами: «верба», «калина», «дуб», «чоботи», «дорога», «руки», «язик», «вогонь», «хліб» – «**Міцний, як дуб**», «**Молоти язиком**», «**Без верби і калини нема України**». Діти старшого дошкільного віку мали виявити своє розуміння змісту цих фразеологізмів як таких, що відображають структуру національної свідомості, дитячі когніції й будову їхньої особливої – фразеологічної

картини світу. Результати аналізу виявилися приблизно однаковими відносно попередньо отриманих даних (Таблиця 3).

Таблиця 3. Розуміння дітьми старшого дошкільного віку значень фразеологізмів зі словами-концептами (у %)

Установлення розуміння дітьми значення фразеологізму зі словами-концептами через їх пояснення						
Рівні розуміння	Переносне значення		Пряме значення		Зовсім не пояснюють, мовчать	
К-ть дітей	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
142	29	20,4	103	72,5	10	7,1

До правильних відповідей, що засвідчували розуміння ФО (переносне значення), було віднесено такі: **«Міцний, як дуб»** – «Сильна людина» (Артем З.); **«Гарна як червона калина»** – «Як україночка» (Аня А.), «Про дівчинку можна сказати, бо вона красива» (Ліза М.); **«Хліб усьому голова»** – «Немає хліба, не буде життя» (Настя Ш.); **«Сміття з хати не виносити»** – «Мені папа каже, щоб я не розказував в садочку про що ми говоримо вдома» (Владік Н.); **«Молоти язиком»** – «Мама постійно говорить, що я балаболка» (Владік Б.); **«Рости, як верба при воді»** – «Мені вихователька у садочку сказала, що ми з кожним днем стаємо більшими, більшими» (Максим Ч.); **«Без верби і калини нема України»** – «Верба і калина є наші символи» (Діана Є.), «Якщо не буде в кожній державі своїх символів, то взагалі нашої планети не буде» (Рома П.).

Хибність дитячих трактувань значення цих фразеологізмів виявлялася в таких висловлюваннях, що засвідчували розуміння їх лише в прямому значенні: **«Опустити руки»** – «Опустити руки, еслі вони вгору, то вниз їх опустити» (Аріна П.), **«Самальот, коли летить з неба, хоче приземлитися з поверхні на низ»** (Ілля П.); **«Обходити десятою дорогою»** – «Це якщо людей стало десять на дорозі, а машина повинна їх об'їхати» (Женя З.); **«Без верби і калини нема України»** – «Немає калини немає України, того шо калина наша красна, то й Україна красна» (Сашко Л.), **«Я знаю, що таке верба, бо у нас в садочку є група «Верба» і єсть ще таке дерево»** (Єгор Т.); **«Пробивати собі дорогу»** – «Її ніяк не можна пробити» (Кіра Н.), **«Ні, її можна пробити, бо вона з піска»**

(Марина Д.); **«Пашіти вогнем»** – «Це про пожарників можна сказати» (Владік Б.); **«Гарний, як вогонь»** – «Це дід Мороз» (Кіра Ф.); **«Сміття з хати не виносити»** – «Не можна, щоб стояв повний мусорник у хаті» (Настя Ш.); **«Значить, що воно так і буде стояти у хаті і ти ніколи не привикнеш прибирати»** (Віка М.); **«Плести язиком»** – «Косічку плести» (Діана Є.); **«На вербі груші»** – «На вербі груші не можуть рости, бо вони ростуть у садах» (Ілля Ч.); **«Стоптати не одну пару чобіт»** – «Іти і топтати» (Каріна Х.); **«Набрав повні чоботи»** – «Води набрати у чоботи» (Артем С.); **«Води вже з чоботами»** – «Мабуть у чоботи набрати повно води» (Лена С.); **«Топтати стежку»** – «Надя йти просто по ній» (Аня А.), **«Ходити по стежці»** (Максим К.).

Деякі діти не змогли протрактувати значення ФО зі словами-концептами, вони просто мовчали.

Отже, результати обсервації дитячого мовлення щодо психолінгвістичних особливостей їхнього аудіювання – сприймання і розуміння фразеологізмів – представлено в узагальненому варіанті у таблиці 4. Умовно визначено чотири рівні аудіювання дітьми ФО.

Таблиця 4. Узагальнені результати аудіювання старшими дошкільниками фразеологізмами (у %)

Рівні аудіювання дітьми ФО		142 дитини	
		К-ть дітей	%
Достатній рівень	1 група	29	20,4
Середній рівень	2 група	70	49,3
Недостатній рівень	3 група	32	22,5
Потенційний рівень	4 група	11	7,8

До достатнього рівня розвитку аудіювання ФО віднесено тих дітей, які засвідчували розуміння переносного значення фразем не шляхом пояснення їх значення, а лише спосіб вибору фразеологічного значення із наданих їм варіантів значень, серед яких були і такі, у яких виявлялося володіння прямим значенням слів-компонентів ФО, а також асоціативним, випадковим значенням.

До середнього рівня розвитку аудіювання ФО віднесено тих дітей, які в переважній більшості розуміли денотативне значення слів-компонентів ФО, але не пояснювали переносного значення

фразеологізмів. Проте вони були здатні виявити фразеологічне значення із числа поданих їм варіантів значень.

До недостатнього рівня розвитку аудіювання ФО віднесено початкове його становлення у тих дітей, які не всі прямі значення слів-компонентів ФО здатні були пояснювати. При сприйманні ФО у них виникали випадкові асоціації, далекі від переносного значення.

Окрему групу складало аудіювання дітей з потенційним його розвитком. Вони зовсім не розуміли фразеологічного значення; у всіх випадках вербальної взаємодії з ними – мовчали.

Дітей, розвиток аудіювання ФО, яких можна було б віднести до високого рівня, не було виявлено.

Висновки

Отже, психолінгвістичний експеримент, присвячений рецепції фразеологізмів дітьми шостого року життя і їх осмисленню, дозволяє зробити наступні узагальнення, які розкривають психолінгвістичні особливості розвитку аудіювання ФО у дітей старшого дошкільного віку. Розуміння переносного значення фразеологізмів виявляється передусім через правильне тлумачення його змісту з використанням певних прикладів. Подібна конкретизація при тлумаченні фразеологізмів пояснюється, з одного боку, тим, що діти шляхом індукції поступово наближуються до розуміння переносного значення ФО, оволодівають формою умовиводу, завдяки якій на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне, а з іншого – про недостатній соціальний досвід, який не дозволяє їм піднятися на вищі шаблі – логічні процеси переходу від знання про одиничне й окреме до знання про загальне, представлене в узагальненому значенні ФО. Як виняток спостерігається дедуктивний шлях при тлумаченні фразеологізмів, який засвідчує про здатність дітей робити умовисновки, при якому на основі узагальненого значення ФО логічним шляхом виводяться окремі приклади поведінки, які конкретно розкривають смисл, закладений у фразеологізмі. Пояснення дітей здебільшого є адекватними навіть тоді, коли фразеологізми дошкільникам маловідомі, що свідчить про користь наявного і яскраво проявленого в дітей «чуття мови», переваги в них смислу над значенням. Ступінь проникнення дошкільників у переносне значення фразеологізму залежить від багатьох факторів, зокрема від: а) розуміння ними прямого значення кожного окремого

слова, що в нього входить; б) близькості життєвого досвіду людей, зафіксованого в прямому значенні, до досвіду старших дошкільників; в) рівня розвитку абстрактного мислення і образності мовлення дітей; г) їхнього загального когнітивного й емоційного розвитку. Чим зрозуміліше для дошкільників пряме значення слів-компонентів ФО, тим більшим стає можливість розуміння його переносного значення. Вузьке значення, в якому дошкільники сприймають окремі фразеологізми, – це переважно ситуативне значення, що стосується їхньої освіти й окремих патернів, моральної поведінки дошкільників у закладі дошкільної освіти і по за ним. Розширене значення фразеологізмів менш характерне для дошкільників. Воно свідчить одночасно і про поступовий відхід від точного значення слів фразеологізму, і про початок розвитку здатності узагальнювати. Діти розуміють фразеологічні вирази, проте не завжди в змозі пояснити, що саме вони осмислили, оскільки відчувають труднощі у словесній розшифровці семантики фразеологізму при його тлумаченні. Збільшення відсотку правильного розуміння у дітей ФО при репрезентації їм готових відповідей і вибору ними однієї з них засвідчує значну роль у сприйманні фразеологізмів чуття мови, а тому підкреслює своєчасність і необхідність в навчанні роз'яснювати старшим дошкільникам суть фразеологічного значення. Різномірне розуміння (на рівні чуття, осмислення) дітьми фразеологічного значення детерміновано проявом у них різних ступенів розвитку абстракції і здатності узагальнювати. Культурно-змістовий обсяг представленого у ФО концепту, що сформований і наявний у дошкільників, завжди ширший, ніж лаконічна словникова дефініція, якою вони володіють. У дітей фразеологічне значення ФО розвивається подібно тому, як розвивається і номінативне значення слів. Діти ще не здатні усвідомити, що значення окремих слів фразеологізму не є частинами його переносного значення, оскільки це – потребує їх метамовної діяльності, здатності об'єктивувати мову. Діти ж спроможні в цьому віці лише відчути переносний смисл ФО, а не усвідомити значення фразеологізмів як лінгвістичного феномена.

Література

- Белобрыкина О.А. Речь и общение. Ярославль : Академия развития, 1998. 240 с.
Ващенко В.С. Фрагменти з українського мовознавства. Дніпропетровськ : ДДУ, 1989. 80 с.

- Витт Н.В. Эмоциональная регуляция речемыслительных процессов. *Психологические и психофизиологические исследования речи*. Москва, 1985. 236 с.
- Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва, 1999. 352 с.
- Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1961. 471 с.
- Говорят дети : Словарь-справочник / сост. С.Н. Цейтлин, М.Б. Елисева. СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2000. 147 с.
- Калмикова Л. О. Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : дис. ... д. психолог. наук : 19.00.07. К., 2010. 462 с.
- Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. 3-е изд. Москва : Смысл; СПб.: Лань, 2003. 287 с.
- Мисан І.В. Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2015. 237 с.
- Мисан І. Теоретико-методологічні засади студювання розуміння і вживання дітьми старшого дошкільного віку фразеологізмів в мовленні. *Психолингвистика. Psycholinguistics*. 2017. Вип. 22(1). С. 142–162. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1087970>
- Степанова А.А. Психолингвистический подход к описанию фразеологических единиц русского языка. *Вопросы психолингвистики*. 2012. № 1(15). С. 124–133.
- Харченко В.К. Семантика слова в детской речи : проблемы и наблюдения. *Детская речь как предмет лингвистического изучения*. Ленинград, 1987. 160 с.
- Цейтлин С.Н. Язык и ребенок : Лингвистика детской речи. Москва : Гуманит. изд. центр «Владос», 2000. 240 с.
- Aydin, B., Barin, M., & Yagiz, O.J (2017). Comprehension of Idioms in Turkish Aphasic Participants. *Journal of Psycholinguistic Research*, 46(6), 1485–1507. doi: 10.1007/s10936-017-9508-9
- Levorato, Ch., & Cacciari, C. (1995). The Effects of Different Tasks on the Comprehension and Production of Idioms in Children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 60(2), 261–83. doi: 10.1006/jecp.1995.1041
- Eliiseeva, N., Guts, E.N., & Marin, A. (2017). Comprehension of idiomatic expressions by Russian speaking typically developing children. *Psychology in Russia: State of the Art*, 10(4), 22–32. doi: 10.11621/pir.2017.0403
- Cain, K., Towse, A.S., & Knight, R.S. (2009). The development of idiom comprehension: an investigation of semantic and contextual processing skills. *Journal of Experimental Child Psychology*, 102(3), 280–298. doi: 10.1016/j.jecp.2008.08.001

References

- Belobrykina, O.A. (1998). *Rech i obshchenie [Speech and Communication]*. Yaroslavl: Akademiya razvitiya [in Russian].
- Vashchenko, V.S. (1989). *Fragments z ukraïnskogo movoznavstva [Fragments from Ukrainian linguistics]*. Dnipropetrovsk: DDU [in Ukrainian].
- Vitt, N.V. (1985). Emotsionalnaya regulyatsiya rechemyslitelnykh protsessov [Emotional Regulation of Speech and Thinking Processes], *Psikhologicheskie i psikhofiziologicheskie issledovaniya rechi – Psychological and Psychophysical Speech Research*. Moscow [in Russian].

- Vygotskiy, L.S. (1999). *Myshlenie i rech [Thought and Language]*. Moscow [in Russian].
- Gvozdev, A.N. (1961). *Voprosy izucheniya detskoj rechi [Questions of Children's Speech Study]*. Moscow: Izd-vo APN RSFSR [in Russian].
- Tseytlin, S.N., & Eliseeva, M.B. (2000). *Govoryat deti: Slovar-spravochnik [Children are speaking. Reference Book]*. SPb.: Izd-vo RGPU im. A.I. Gertsena [in Russian].
- Kalmykova, L.O. (2011). *Psyhologhiia rozvytku movlennievoi diialnosti ditei doshkilnoho viku [Developmental psychology of preschoolers' speech activity]*. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Leontev, A.A. (2003). *Osnovy psiholingvistiki [Fundamentals of psycholinguistics]*. (3rd ed., rev.). Moscow: Smyisl; SPb.: Lan [in Russian].
- Mysan, I.V. (2015). *Zbagachennya movlennya ditej starshogo doshkilnogo viku frazeologizmamy [Enrichment of preschool children's speech by means of phraseology]*. Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
- Mysan, I. (2017). *Teoretiko-metodologichni zasadi studiyuvannya rozuminnya i vzhivannya ditmi starshogo doshkil'nogo viku frazeologizmiv v movlenni [Theoretical and methodological bases of studying comprehension and use by children of senior preschool age phraseological units in speech]*. *Psycholinguistics*, 22(1), 142–162 [in Ukrainian]. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1087970>
- Stepanova, A.A. (2012). *Psikholingvisticheskiy podkhod k opisaniyu frazeologicheskikh edinits russkogo yazyka [Psycholinguistic approach to the description of Phraseological units of the Russian language]*. *Voprosy psikholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 1(15), 124–133 [in Russian].
- Kharchenko, V.K. (1987). *Semantika slova v detskoj rechi: problemy i nablyudeniya [Semantics of the word in children's speech: problems and observations]*. *Detskaya rech kak predmet lingvisticheskogo izucheniya – Children's speech as a subject of linguistic study* [in Russian].
- Tseytlin, S.N. (2000). *Yazyk i rebenok: Lingvistika detskoj rechi [Language and Child. Child's Speech Linguistics]*. Moscow: Gumanit. izd. tsentr «Vlados» [in Russian].
- Aydin, B., Barin, M., & Yagiz, O.J. (2017). *Comprehension of Idioms in Turkish Aphasic Participants*. *Journal of Psycholinguistic Research*, 46(6), 1485–1507. doi: 10.1007/s10936-017-9508-9
- Levorato, Ch., & Cacciari, C. (1995). *The Effects of Different Tasks on the Comprehension and Production of Idioms in Children*. *Journal of Experimental Child Psychology*, 60(2), 261–83. doi: 10.1006/jecp.1995.1041
- Eliseeva, N., Guts, E.N., & Marin, A. (2017). *Comprehension of idiomatic expressions by Russian speaking typically developing children*. *Psychology in Russia: State of the Art*, 10(4), 22–32. doi: 10.11621/pir.2017.0403
- Cain, K., Towse, A.S., & Knight, R.S. (2009). *The development of idiom comprehension: an investigation of semantic and contextual processing skills*. *Journal of Experimental Child Psychology*, 102(3), 280–298. doi: 10.1016/j.jecp.2008.08.001

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена опису психолінгвістичних особливостей розвитку аудіювання фразеологізмів в україномовних дітей старшого дошкільного

віку. Вони отримані експериментальним шляхом на основі обсервації дитячого мовлення. Виявлення особливостей сприймання і розуміння дошкільниками фразем здійснювалося при використанні авторської методики дослідження стану та рівнів розвитку розуміння дітьми фразеологічних одиниць. Мета цієї методики полягає у виявленні того, як у дошкільників відбувається проникнення в переносне значення фразеологізму. Згідно з цією методикою дітям пропонується висловитися про те, як вони розуміють подані їм для сприймання ФО. Якщо у них є утруднення в експлікації смислів, тоді їм пропонується для вибору кілька варіантів тлумачень фразеологізмів, серед яких перше є правильним (переносне значення), друге – у прямому значенні, а третє – з випадковим асоціативним значенням. Психолінгвістичний аналіз відповідей дітей з використанням різних емпіричних методів (спостереження над мовленням дітей, семантичний аналіз висловлювань дітей, контент-аналіз, тестування, опитування дітей, метод оцінки розуміння переносного значення ФО) дозволив виокремити чотири рівні розвитку аудіювання ФО у дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній, недостатній, потенційний. До достатнього рівня розвитку аудіювання ФО віднесено тих дітей, які засвідчували розуміння переносного значення фразем не шляхом пояснення їх значення, а лише у спосіб вибору фразеологічного значення із наданих їм варіантів значень, серед яких були і такі, у яких виявлялося розуміння прямого значення слів-компонентів ФО. До середнього рівня розвитку аудіювання ФО віднесено тих дітей, які в переважній більшості розуміли денотативне значення слів-компонентів ФО, але не пояснювали переносного значення фразеологізмів. Проте вони були здатні виявити фразеологічне значення із числа поданих їм варіантів значень. До недостатнього рівня розвитку аудіювання ФО віднесено початкове його становлення у тих дітей, які були здатні пояснювати деякі прямі значення слів-компонентів ФО. При сприйманні ФО у більшості з них виникали випадкові асоціації, далекі від переносного значення. Окрему групу складало аудіювання дітей з потенційним його розвитком. Вони зовсім не розуміли фразеологічного значення; у всіх випадках вербальної взаємодії з ними – мовчали. Дітей, розвиток аудіювання ФО, яких можна було б віднести до високого рівня, не було виявлено. У статті детально описані психолінгвістичні особливості розвитку аудіювання ФО у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: психолінгвістичні особливості аудіювання ФО, студіювання мовлення, смисловий і семантичний розвиток, фразеологічні одиниці, чуття мови, сприймання, розуміння.

Мысан Инна. Психолінгвістическіе особенности развития аудирования фразеологизмов у детей старшего дошкольного возраста

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена описанию психолінгвістическіе особенностей развития аудирования фразеологизмов у україноязычных детей старшего дошкольного возраста. Они получены экспериментальным путем на основе обсервации детской речи. Выявление особенностей восприятия и понимания дошкольниками фразем осуществлялось при использовании авторской методики исследования состояния и уровней развития понимания детьми фразеологических единиц (далее – ФЕ). Цель этой методики состоит в выявлении того, как у детей происходит проникновение в переносное значение фразеологизма. Согласно этой методике детям предлагается высказаться о том, как они понимают представленные им для восприятия ФЕ. Если у них есть затруднения в экспликации смыслов, тогда им предлагается для выбора несколько вариантов толкований фразеологизмов, среди которых первый вариант является правильным (переносное значение), второй – в прямом смысле, а третий – со случайным ассоциативным значением. Психолінгвістическіе анализ ответов детей с использованием различных эмпирических методов (наблюдения над речью детей, семантический анализ высказываний детей, контент-анализ, тестирование, опрос детей, метод оценки понимания переносного значения ФЕ) позволил выделить четыре уровня развития аудирования ФЕ у детей старшего дошкольного возраста: достаточный, средний, недостаточный, потенциальный. К достаточному уровню развития аудирования ФЕ отнесены те дети, которые проявляли понимание переносного значения фразем не путем объяснения их значения, а лишь путём выбора фразеологического значения из предоставленных им вариантов значений, среди которых были и такие, в которых проявлялось понимание прямого значения слов-компонентов ФЕ. К среднему уровню развития аудирования ФЕ отнесено тех детей, которые в подавляющем большинстве понимали денотативное значение слов-компонентов ФЕ, но не объясняли переносного значения фразеологизмов. Однако они были способны выявить фразеологическое значение из числа представленных им вариантов значений. К недостаточному уровню развития аудирования ФЕ отнесено первоначальное его становления у тех детей, которые были способны объяснить некоторые прямые значения слов-компонентов ФЕ. При восприятии ФЕ у большинства из них возникали случайные ассоциации, далекие от переносного значения. Отдельную группу составляло аудирование детей с потенциальным его развитием. Эти дети совсем не понимали фразеологического значения; во всех случаях

вербального взаимодействия с ними – молчали. Детей, развитие аудирования ФЕ у которых можно было бы отнести к высокому уровню, не было обнаружено. В статье также подробно описаны психолингвистические особенности развития аудирования ФЕ у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: психолингвистические особенности аудирования ФЕ, изучение речи, смысловое и семантическое развитие, фразеологические единицы, чувство языка, восприятие, понимание.

